

Mallorca å andra sidan

STADEN

Det är något tragiskt över rummet jag hyr, som hämtat från Paris mindre ansedda kvarter låt säga anno 1948. Golvplattorna är spruckna och fläckiga av ålder, den mörkbetsade, spegelförsedda garderoben säckar på krumma ben och lakanen luktar hund. Till och med det cigarrettbrända nattduksbordet för tankarna till ändlös längtan, till billigt vin och ensamhet. Men det är inte Paris för 50 år sedan, utan Palma de Mallorca idag. Jag bor på Hostal Monleon på La Rambla i stadens centrum och jag har precis träffat Albert.

Han stod mitt i röken och stimmel på Café Lisboa och hälsade mig högljutt välkommen till Palma. På bredaste stockholmska presenterade han mig för sin bror Miguel, sin flickvän Marilus och sina vänner som hela tiden kom fram och dunkade honom i ryggen. På bardisken låg en upplaga av hans senaste bok Starpower, som han den här kvällen introducerat för den intresserade publiken.

Albert Herranz Hammer är svensk på modernet, men i övrigt spanjor, eller snarare mallorquin. Han är poet, författare och översättare. Han lever för tillfället på a-kassa, men extraknacker en gång i veckan som kock. Han är medarbetare i tidskriften Inquietuds och kulturprogrambladet Youthing. Han älskar tecknade vuxenserier, särskilt Arne Anka och Assar, och han är totalvägrare vad gäller värnplikten.

Den här kvällen log han avväpnande genom sitt blonda skägg och tog emot beröm från tillskyndande representanter från kulturetablissemang. Café Lisboa är ingen tillrättalagd plats. Här får även amatörer spelrum. Ikväll lirade ett nytt mallorquinskt källarband för första gången inför publik. De visste inte ens vad deras band hette. På det över planet ställde en ung konstnär ut några tavlor och senare på kvällen sjöng Sheila från New York ett par låtar på stående fot och utan instrument, invid den vidöppna dörren ut mot Carrer Sant Magi. Vi var alla blöta av svett och lite förryckta. Jag minns att det mitt i natten cyklade en pojke fram och tillbaka ute på gatan. Och hans cykel hade inget framhjul.

Nästa gång jag träffar Albert för han mig genom Palmas gränder rakt genom förmiddagsruschen, samtidigt som han liksom i förbifarten berättar om stadens gastkramande historia. - I den här trappan ovanför Café Central gick kättarna som skulle rannsakas under inkquisitionen. De fördes till ett hus häruppe som var så omtalad och satte sån skräck i befolkningen att ingen ens gick i närheten av det. Det bodde många judar på Mallorca. Judarna tvingades att konvertera. Idag bildar de ett speciellt samhällsskikt och kan i folkmun elakt kallas för xuetes, eller "de som steker fläsk". För att verkligen bevisa att de var kristna, och inte bara på papperet, förnedrade de sig under inkquisitionen genom att ställa sig i dörröppningarna och steka fläsk. Än idag lever antisemitismen kvar, om än i mindre skala. Att en giftasvuxen dotter skulle bli kär i en man med judiskt klingande efternamn kan fortfarande vara en av föräldrarnas värsta mardrömmar.

I stadshusets magnifika men ändå dystra trapphall hänger en flerhundraårig gobeläng föreställande kung Jaime I:s intåg i Palma 31 december 1229. Jaime förde kristendomen till Mallorca, till ett mycket högt pris för dem som då bodde på ön. I över 400 år hade morerna haft makten och byggt upp en rik och blomstrande arabisk kultur. Jaime lät slakt så många som möjligt av dem, och plundra och förstöra deras byggnadsverk. Kvar idag finns bara ett palats, ett badhus, och runt om på landsbygden några iögonfallande terrassodlingar med finurliga bevattningssystem. - Nu ifrågasätts datumet för vår nationaldag, berättar Albert. Den har alltid firats 31 december efter kristendomens seger här på ön. Men numera har religionen inte längre samma genomslagskraft som tidigare och många tycker att datumet står för något negativt, för våld och terror.

Albert letar efter ett porträtt, det av den sista republikanske borgmästaren, som blev mördad när Francos

styrkor tågade i land på ön 1936. - Du förstå, säger han, den där borgmästaren var sjuk och döende. Han hade bara ett par dagar kvar att leva. Ändå släpade de ut honom och sköt honom. Historien säger att en av bödlarna sedan plockade ut en kula ur kroppen och skickade den i en ask till den nyblivna änkan. - För ett par år sedan beställde staden ett porträtt av den där borgmästaren. Konstnären var en av dennes ättlingar, och motivet avtäcktes under ceremoniella former inför stadens celebriteter. På porträttet sitter borgmästaren med ett kulhål genom kroppen, och i sin hand håller han en ask med några kulor i. Du förstår vilket liv det blev! Flera i publiken var ättlingar till den avbildades bödlar.

Förändringens vindar blåser över Spanien efter år av skräck under Francos välde. Allting kan och får ifrågasättas och diskuteras. Värnpliktsvägran blir till exempel allt vanligare. Det säger i varje fall Albert, men han är å andra sidan partisk. Han avtjänar nu ett drygt straff för sin totalvägran; tio års inhabilitation. Det innebär att han under tio år inte får rösta, inte får ställa upp till val, inte får ta emot statsbidrag eller jobba inom statliga sektorn. Han har också en tvåårig villkorlig dom hängande över sig. Det skulle räcka med en fortkörning... I protest mot militärtjänstgöringen skrev han för ett par år sedan reportageboken *La Lluita contra el Servei Militar a Mallorca*, applåderad av den mallorquinska totalvägrarrörelsen.

Ute slår den heta sommarvärmen emot oss. Det bländande ljuset följer oss genom de trånga gågatorna där sko- och delikatessbutikerna vänskapligt lutar sig mot varandra. De låga fasaderna öppnar små gallerförsedda titthål in mot prunkande, skuggiga innergårdar, och ovanför de shoppande folkmassorna kikar burspråken ner med halvslutna ögonlock, jalusiförsedda. Och där en balkong översållad med snäckor och fisknät! Längre bort däremot, på boulevarderna, strömmar biltrafiken fram. Husen är bredare, arrogantare och överdådigt dekorerade i snirklande jugendstil. Dofterna av rosor och trycksvärta blandas från de olika försäljningsstånden i skuggan under platanerna, och de flanerande slår sig ner på svala parkbänkar och odödliga barer. Palma är i stort sett intakt sedan början av 1900-talet, och är en spansk storstad – som vilken som helst – med egen vardag och egen framtid.

LANDET

Varje onsdag är det jordbruksmarknad i den lilla staden Sineu mitt ute på slätten i hjärtat av Mallorca. När jag brusar fram med uppfälld taklucka i min hyrbil genom de böljande trädplanteringarna svirrar det som fjärlar i magen. Jag känner mig som en pionjär på väg mot kartans allra vitaste fläck, mot en för andra resenärer okänd, men ljuvligt doftande, smärtpunkt. Det kommer att vara jag, bönderna och deras råmande kreatur. Jag och bergen av glänsande frukt. Jag och de skrynkliga och tandlösa tanterna som bakar hårda bakverk med den ena handen och gör korstecken med den andra. Men jag har fel – och jag är inte först. Redan när jag parkerar bilen i utkanten av samhället lägger jag märke till flocken av blondiner, alla vitklädda och midjebältesförsedda. Och inne i gränderna slåss frukt- och grönsaksstånden om utrymmet med försäljare av plasthalsband, läderskärp och hötorgskonst. Här finns godis, hönsnät, omlottkjolar och getter, och bönder och turister blandas i en märklig aromatisk mishmash av gödsel och aftershave. Jag tänker på vad Robert Graves (Jag, Claudius-författaren) skrev i en bok om hur det vara att bo på Mallorca under trycket av massturismen: "Nej: man kan inte stoppa utvecklingen. Man kan bara ställa sig vid sidan om den. Men det ännu oexploaterade mallorquinska inlandet krymper i takt med att vägarna brer ut sig. Var kan vi dra oss tillbaka?" Han befarade till och med att olivlundarna skulle försvinna och ersättas av nya i plast, bara för att turisterna tycker om att betrakta dem från bussfönstren.

Å andra sidan verkar det som om bönderna på ön har hittat ett fruktbart förhållningssätt till turismen, både för att överleva och för att förnyelse inte alltid är av ondo. Marknaden i Sineu är inte ointressant. Här kan de boende köpa gulsvartfläckiga ankungar och begagnade släggor, och samtidigt få tillgång till de utsocknes varor som aldrig skulle kommit hit om det inte vore för turisterna. En del bygger om halva sin gård till hotell

och satsar på agroturism. Vattencisternen blir swimmingpool, brödet som de serverar är hembakt. På så sätt får de råd att fortsätta skörda sina mandlar, och de tillfälliga gästerna får njuta av en tid i fullständig avkoppling bortom kustlinjens nattklubseldoradon.

STORÄGAREN

Joakim von Anka bor på Mallorca. Eller bodde. Han är död nu, och hans namn var Joan March. Han växte upp kring sekelskiftet i en jordbrukarfamilj i Santa Margalida. Sägner berättar att Joan som liten pojke gick vägen fram bakom en vagn lastad med vetesäckar. Plötsligt gick det hål i en av säckarna och säden rann ut. Joan började då springa efter vagnen och fånga upp vetekornen. Dessa sålde han sedan på torget och la i och med det grunden till ett imperium. Hans affärssinne visste inga gränser och inte heller hans fräckhet. Det sägs att han lurade sin egen far, sålde varor till högre pris än vad de hade gjort upp om och la mellanskillnaden i egen ficka. Han blev välbärgad på smuggling och stormrik på ett tobaksmonopol som sträckte sig över stora delar av Nordafrika. Och han köpte mark på Mallorca, massor av mark, som han styckade och sålde vidare. Han grundade banken Banca March och museer som Museu d'Art Espanyol Contemporani.

När republikanerna tagit makten i Spanien 1931, föll han dock i onåd och fängslades. Men det varade inte länge. Han lyckades fly landet, i sällskap med både fångvaktare och fängelsedirektör. Egentligen brydde han sig inte om politik, om det inte var till fördel för hans affärer förstas. Och det var det i fallet Franco. March öppnade plånboken för generalen, när han såg vilka fördelar han kunde dra av en kommande, diktatorisk regim. Utan Marchs miljoner hade inbördeskriget kanske inte ens ägt rum, och hade med säkerhet inte haft samma utgång. Mallorca blev också en av de delar av Spanien som Franco först la under sig, och varifrån många flygräder, bland annat mot Barcelona, kom att ske. March kunde flytta hem igen och hans finansiella framgångar fortsatte livet ut. In i det sista behöll han samma förtärande affärssinne. Det sägs att han på ålderns höst fortsatte med vanan att stjäla andras tändsticksaskar, så fort folk vände ryggen till. Idag lever Joan Marchs ättlingar ett välbärgat liv på Mallorcas allra märkvärdigaste platser. De äger stora landegendomar som de lyckligtvis ömmar för. Det är till exempel deras förtjänst att landskapet norr om Artá förblivit oexploaterat, liksom Mallorcas sydligaste udde ned mot Cap de ses Salines.

STRANDEN

Från samhället Artá och norrut, förvandlas den asfalterade vägen till en smal kratersträng. Hålen som jag kryssar mellan är halvmeterdjupa och bilen ger i protest ifrån sig små kruppliknande ljud. Det sluttar nerför. Mot havet. Mot den öde stranden. Den som måste finnas här bortom allfartsvägarna. Inte ett hotell så långt ögat når och vilken turist i världen, förutom jag, skulle komma på den fatala idén att riskera en hyrbil på en kostig som denna? Lukten av tång och sand tränger in i kupén och jag ser havet titta fram mellan pinjetäckta kullar, ett vilsamt möte mellan grönbått och blågrönt. Sen ser jag molnet av damm. Det dånar till. Fem jeepar. Tjugo solblekta hårsvall. Och genom fartränderna de högljudda skriken av skratt. Har jag inte sett de där blondinerna förut? Alldeles nyligen på en jordbruksmarknad?

Stranden Cala Mitjana öppnar sig vänligt mot havet mellan två ofruktbara klippor, men den är inte öde. Bakom närmsta dyn skymtar bambutaket till en servering och flera hundra entusiaster vältrar sig dåsiga under solen. De flest är helnakna. Andra hoppar upp och ner i vågorna med förtjusta rop och guppande genitalier. Vågorna suger tag i vaderna, tar långa andetag och kommer igen med famnen full av skum och tångrester. Om det hade funnits någon badvakt här skulle de antagligen ha hissat gul flagg. Men vattnet är skönt, minst 27 grader och jag struntar till och med i att det är lite grumligt. Jag lägger mig att soltorka med det beska saltet som ett liniment över kroppen. Ännu en dag. Ännu en strand. Tänker på alla stränder, varför man söker sig till dem, tänker på summan av alla ljud som trubbas av, rösterna som dämpas, som inte når fram för att havet alltid håller låda. Känner solen som en smekning, en värme som tränger in i hjärtat, gräver

ner händerna i sanden och släpper taget.

Drömmen om den öde stranden bleknar bort. Spelar ingen roll. Jag skulle kunna komma hit en vinter, välja vilken öde playa som helst. Men vad skulle jag då här att göra? När regnet smattrar och de gråbleka vindarna tar fart. Vad gör man med en öde strand som inte tar hand om en?

BERGET

Att vandra i naturen är en sak – trekking något annat. Det blev jag varse den ändlösa dagen då jag skulle bestiga Massanella, Mallorcas näst högsta berg (1 348 meter över havet). Ovan som jag är vid den här typen av aktiviteter, hade jag för säkerhets skull med mig tre olika vägbeskrivningar. Det visade sig vara ett lyckokast, eftersom ingen av dem var helt korrekt, medan de i kombination med varandra kom att motsvara ungefär vad som komma skulle. Men först gick jag vilse.

Mitt uppe bland bergsmassiven i nordväst, i Serra de Tramuntana, finns ett kloster (ett av alla dessa kloster) som heter Lluç, och som bevarar en helig madonnafigur (en av alla dessa madonnafigurer). Dit har människor vallfärdats i århundraden på gamla stenlagda pilgrimsleder som går kors och tvärs längsmed stupen. Numera vandrar bara rosiga naturälskare som jag omkring på dem, och undrar: Är det pilgrimsleden till vänster, eller den till höger jag ska gå, när vägbeskrivningen säger att jag ska rakt fram?

Hela min varelse fortsatte, fötter, knän, lårmuskler, mina svängande armar, blodet som pumpade och andetagerna som dånade i öronen. Jag hörde varken vinden eller bruset i träden. Men ännu var det skugga. Genom grenverket kikade de omkringliggande, skogsklädda bergstopparna på mig som jättar in i ett råtthål. Underlaget blev otrevligare, stenarna allt lösare, och gräset som kittlade mina spända vader var strävt som sandpapper. Efter en timme såg jag den nakna toppen av Massanella böja sig fram över stenslutningen högt ovanför och hånle mot mig. Slutstriden minns jag bara i blyttbilder: de knivskarpa stenblocken jag balanserade på och den skoningslösa hettan. Blicken i backen och nästa sten och nästa sten och nästa. Tills jag plötsligt stod nedanför det cementerade fundamentet där toppålen pekade finger åt hela ön.

Jag borda ha känt segerrus, dansat krigsdans, börjat tala i tungor, men jag stod bara och darrade och tänkte att jag måste väl upp på den där pålen, nu när jag ändå har kommit så här långt. Motvilligt kröp jag uppför den sista stenen och satte mig där, liten och ensam och rädd för att ramla ner. Under mig sög ön mig åter till sig, de frodiga slätterna bortom Inca, den gröna halvön Formentor uppe i norr, Alcudiabuktens bländvita playor, sjöarna Gorg Blau och Cúbèr, havet som i soldiset som vanligt inringade Mallorca. Över Puig Major hade gråa molntussar samlat sig likt en ullmössa över berget, och jag såg allt det där som i en överklig dimma medan jag åt min medhavda matsäck och tänkte på reträtten. Som om det jag såg inte ägde rum.

© Tina Messing

Även publicerad i resemagasinet *Vagabond* nr 4 1998